

УДК 316:624

Рущенко Ігор Петрович: доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ.

Сердюк Олексій Олександрович: кандидат соціологічних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з проблем організації навчального процесу заочного та дистанційного навчання навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Харківського національного університету внутрішніх справ.

ДИНАМІКА СПОЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ У М.ХАРКОВІ)

З 1990-х рр. в Україні проводяться регулярні дослідження залежної поведінки у молодіжному середовищі. Соціологічному аналізу цієї проблеми присвячені роботи київських, харківських, одеських та інших соціологів [5]. Проте актуальність досліджень не зменшується, оскільки проблема вживання нелегальних наркотиків залишається, хімічна адикція потребує постійного спостереження та соціального реагування. Тривалі епідеміологічні дослідження проводяться лише київськими й харківськими соціологами [1–4], а також деякими наркологами [6].

В статті наводяться результати одного з найбільш тривалих і регулярних досліджень – моніторингу поширення наркотиків та психоактивних речовин у молодіжному середовищі м. Харкова – «Молодь та наркотики». Спостереження здійснюються соціологами Харківського національного університету внутрішніх справ 20 років поспіль шляхом анонімного опитування молодих

людей. Соціологічні виміри за методикою моніторингу мали місце у 1995, 1997, 1999, 2001, 2004, 2005, 2008 і 2011 роках. Чергове опитування було здійснено у лютому 2014 року (N=1000). Не змінними є дві речі: об'єкт дослідження і предмет – процес розповсюдження наркотичних, психоактивних речовин серед учнівської молоді м. Харкова. В цілому зберігається і обрана методика проведення опитувань. Усі результати попередніх опитувань можливо знайти на порталі «Новини української психіатрії» [7].

Методом збору первинної інформації виступає масове вибіркоче опитування осіб, що навчаються у навчальних закладах, розташованих у межах міста. У 2014 році обсяг генеральної сукупності склав 102977 осіб (студенти денної форми навчання). При довірчій вірогідності у 95% і варіативності 20% – довірчий інтервал для нашої вибірки дорівнює 2,33%. В цілому структура опитуваних відповідає розрахунковій вибірковій сукупності, і дані дослідження з точністю у 3% можна розповсюдити на генеральну сукупність.

Показники споживання наркотиків та психоактивних речовин, за даними моніторингу, а також інших досліджень, загальної наркологічної статистики [6] в останні роки стабілізувалися (рис. 1). На графіку наведено процентні частки молоді, яка має досвід вживання психоактивних речовин: алкоголю, тютюну, наркотиків, що отримано у процесі здійснення моніторингових вимірів.

Ми бачимо, навіть, незначне зменшення процентної частки споживачів наркотиків порівняно з попереднім дослідженням (2011 р.). За даними 2014 року близько 26% від загальної кількості опитаних мають досвід вживання «слабких» наркотиків. Більша частина респондентів в рамках цієї групи вдається до епізодичного, а не регулярного споживання наркотиків.

Дані про динаміку споживання різних психоактивних речовин наведені у таблиці 1, а регулярного споживання – у таблиці 2.

Вже багато років «перше місце» зі значним відривом займає вживання каннабісу, тобто препаратів коноплі. Загальна кількість споживачів коноплі

продовжує знижуватись, а кількість тих, хто вживав більше 10 разів, але не регулярно, залишається відносно стабільною.

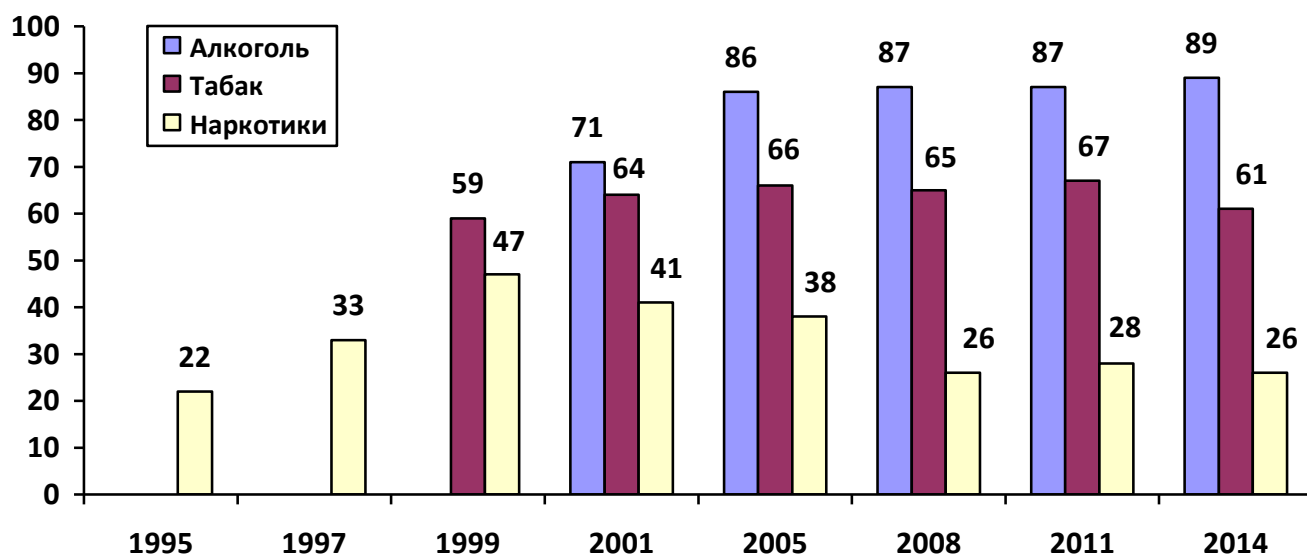

Рисунок 1. Динаміка споживання наркотиків алкоголю та тютюну серед харківської молоді у 1995-2014 роках.

2011 р. до переліку психоактивних речовин було включено «курильні суміші» – «мікси» або «спайс» – які раніше вільно розповсюджувались завдяки торговій мережі, бо не були внесені до переліку наркотичних речовин. На початку 2011 р. ситуація змінилась – вільний продаж суміші було заборонено, але подекуди вони залишились у нелегальному обігу. Звертає на себе увагу те, що це є другий за розповсюдженістю вид наркотиків, що споживає молодь: його пробували 7,9% респондентів.

Тепер поглянемо на споживачів популярних стимуляторів. Частка «прихильників» «чифіру» зменшується (як епізодичних так і регулярних), споживання кокаїну залишається відносно стабільним, споживання первітину, амфетамінів, ефедрону – зменшується. Споживання препаратів, кустарно виготовлених з лікарських засобів типу «Ефект», «Колдакт», сягало максимуму 2008 року, і зараз йде на спад. Споживання «Екстазі», як епізодичне так і регулярно, не має загальної тенденції до зростання; мало максимум 2008 р.,

2011– дещо знизилось, а 2014 р. зафіксовано зростання кількості регулярних споживачів.

Таблиця 1.

Процентні частки респондентів, що вживали той чи інший наркотик (хоча б один раз у житті) Дані за 1999 – 2014 рр.

Загальний процент спроб	1999 р.	2001 р.	2005 р.	2008 р.	2011 р.	2014 р
Препарати коноплі: маріхуана, план, анаша, гашиш, молоко, каша...	37,5	36,6	29,8	25,9	24,3	17,2
Опіюїди медичні: морфін, промедол, омнопон, метадон, фентаніл...	1,4	1,5	1,4	2,2	2	1,8
Трамадол, спазмолекс	–	4,5	4,4	6,7	3,7	1,9
Опіюїди кустарні: ханка, черняшка, солома, ширево...	1,2	1,2	0,7	1,2	0,8	0,8
Героїн	0,7	0,3	0,3	1,2	0,5	0,8
Кокаїн, крек	1,2	0,6	1,2	1,6	1,2	1,2
Чифір	16,5	8,1	9,6	9,4	8,3	7,4
Первітін (винт)	1	0,9	0,9	2,1	1,2	1,1
Амфетамін, метаамфетамін	0,9	0,5	1,2	2,8	1,5	1,8
Ефект, Колдакт та ін.	–	0,5	2	4,2	0,3	0,9
Ефедрон (мулька, джеф)	0,8	0,3	0,2	0,8	0,5	0,5
Транквілізатори: сибазон та ін.	2,9	0,9	1,1	0,9	1,3	1,4
Барбітурати: люмінал, барбаміл...	1,1	0,3	0,1	1,4	0,8	0,7
Кетамін (каліпсол)	0,9	0,2	0,7	0,9	1,1	0,9
Бутират	–	0,2	0,3	1	1,7	1,1
Інгалянти: клей, бензин, ацетон ...	5,7	2,7	2,5	3,2	3,2	3,2
Димедрол	17,7	7,2	6,2	6,8	4,1	2,3
Циклодол	0,5	0,6	0,1	–	–	
Тарен	–	4,2	2	2,8	0,9	0,8
ЛСД (LSD, марки, промокашки)	1,7	0,9	0,8	2,3	1,3	2,2
Псилоцибін, Мескалін, DMT	–	–*	–*	0,8	0,3	0,8
Фенциклідін (PSP)	–	0,2	0,1	0,7	0,4	0,7
Гриби, рослинні галюциногени	–	0,9	2,1	4,3	2,1	1,4
Екстазі (МДМА, Е, ХТС)	3,8	1,2	1,8	4,3	2,5	1,6
Курильні суміші (мікси, спайс)	–	–	–	–	13,3	7,9
Інші наркотики	4,4	2,3	2,9	6,4	2,3	2,8
Алкоголь (пиво, вино, водка ...)	–	71,3	86,3	87	86,8	89,3
Тютюн, сигарети	59,2	64,3	66,4	64,8	66,8	61,5

«–» – показник не вимірювався

«–*» – у 2001 та 2005 роках показник був об'єднаний з показником «ЛСД»

Таблиця 2.

**Процентні частки молоді, що вживає наркотики регулярно.
Динаміка за 1999 – 2014 рр.**

Процент регулярних споживачів	1999 р.	2001 р.	2005 р.	2008 р.	2011 р.	2014 р.
Препарати коноплі: маріхуана, план, анаша, гашиш, молоко, каша...	1	1,2	1,7	1,8	1,3	0,3
Опіюди медичні: морфін, промедол, омнопон, метадон, фентаніл...	0	0	0,2	0,2	0,2	0,1
Трамадол, спазмолекс	–	0	0,4	0,3	0,3	0,1
Опіюди кустарні: ханка, черняшка, солома, ширево...	0	0	0,1	0,3	0,1	0,2
Героїн	0	0	0	0,2	0	0,2
Кокаїн, крек	0,1	0	0	0,3	0,1	0
Чифір	0,6	0,2	0,5	0,7	0,4	0,1
Первітін (винт)	0,1	0	0,1	0,4	0,2	0,1
Амфетамін, метаамфетамін	0	0	0,1	0,2	0,1	0,1
Ефект, Колдакт та ін.	–	0	0,1	0,4	0,1	0,1
Ефедрон (мулька, джеф)	0	0	0	0,2	0,1	0,1
Транквілізатори: сибазон та ін.	0,1	0	0	0,2	0,2	0,1
Барбітурати: люмінал, барбаміл...	0	0,1	0	0	0,1	0,2
Кетамін (каліпсол)	0	0	0	0,1	0,2	0,1
Бутират	–	0	0	0	0,2	0,2
Інгалянти: клей, бензин, ацетон ...	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,7
Димедрол	0,3	–	0,1	0,2	0,2	0,2
Циклодол	0	0	0	–	–	–
Тарен	–	0	0	0,1	0,2	0,2
ЛСД (LSD, марки, промокашки)	0	0	0,1	0	0,1	0,2
Псилоцибін, Мескалін, DMT	–	–*	–*	0,1	0,1	0,2
Фенциклідін (PSP)	–	0	0	0,3	0,1	0,2
Гриби, рослинні галюциногени	–	0,3	0,3	0,6	0,4	0,4
Екстазі (МДМА, Е, ХТС)	0,1	0	0,1	0,3	0,1	0,5
Курильні суміші (мікси, спайс)	–	–	–	–	0,7	0,5
Інші наркотики	0,4	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Алкоголь (пиво, вино, водка ...)	–	10,0	9,9	12,2	7,5	7,5
Тютюн, сигарети	–	26,0	26,4	24,7	19,3	11,2

«–» – показник не вимірювався

«–*» – у 2001 та 2005 роках показник був об'єднаний з показником «ЛСД»

Вживання різних категорій опіатів залишається відносно стабільним, як епізодичне так і регулярне. Ми відмічаємо лише незначні коливання по роках. На початку спостереження (до 2005 року) у молодіжному середовищі регулярних споживачів опіатів взагалі не фіксувалося.

Споживання седативно-снодійних та анксиолітичних засобів залишається відносно стабільним (це стосується транквілізаторів, барбітуратів та кетаміну); зменшується споживання «Бутирату». Останніми роками фіксується поява регулярних споживачів цієї групи психоактивних речовин.

На фоні стабільного на протязі 6 років (з 2008 р.) споживання інгалянтів, їх регулярне споживання має тенденцію до збільшення.

Споживання галюциногенів також зростало до 2008 року, а у опитування 2014 року ми фіксуємо деяке зростання їх споживання. Регулярних споживачів галюциногенів ми почали фіксувати також у 2005-2008 рр., і їх кількість від того часу залишається стабільною.

Дані моніторингу дозволяють зробити висновок: протягом останніх років загальне споживання наркотичних речовин у молодіжному середовищі дещо зменшується. На фоні падіння частки епізодичних споживачів, група регулярних споживачів мала тенденцію до зростання, але з 2008 р. ми фіксуємо гальмування тенденції. За даними 2014 р. кількість регулярних споживачів наркотиків значно зменшилася.

Розглянемо дані щодо вживання алкоголю. Спиртні напої з різною частотою вживають 89,3% молодих харків'ян (табл. 3.); за останні роки загальна кількість споживачів алкоголю практично не змінювалась. Відбулося структурне збільшення частки епізодичних споживачів алкоголю за рахунок тих, хто вживав його регулярно.

Таблиця 3.

Частота вживання алкоголю (2001, 2005, 2008, 2011 і 2014 рр.), у %

	Пробував 1-2 рази	Пробував кілька разів	Вживав більш 10 разів, але не регулярно	Вживаю регулярно	Пробували всього
2001 р.	1,4	11,9	48,0	10,0	71,3
2005 р.	7,6	18,8	50,0	9,9	86,3
2008 р.	8,8	18,8	47,2	12,2	87
2011 р.	6,8	18,8	53,7	7,5	86,8
2014 р.	7,0	23,4	51,4	7,5	89,3

Дещо змінилася і структура споживаних молоддю спиртних напоїв (табл. 4). Зменшилися показники вживаних молоддю спиртних напоїв в цілому та пива, зокрема. Звертає на себе увагу те, що зростання у 1999 та 2008 роках та зменшення у 2011 та 2014 роках споживання пива та міцних спиртних напоїв відбувалися разом. Цю тенденцію підтримує і споживання слабоалкогольних коктейлів.

2014 р. зафіксовано подальше зменшення вживання молоддю слабоалкогольних коктейлів. Безумовно, це є позитивна тенденція. Ми вважаємо, що важливим фактором вживання психоактивних речовин є мода. Саме так відбулося і з напоями типа «лонгер», які з'явилися на ринку наприкінці 1990 рр. Їх популярність стрімко зростала до 2008 р. Вони захопили значну частину ринку алкогольних напоїв, і основною групою споживачів є саме молодь.

Таблиця 4.

**Пересічні показники вживання різних спиртних напоїв за тиждень у
мілілітрах**

	1999 р.	2005 р.	2008 р.	2011 р.	2014 р.
Пиво	1842	860	1405	800	480
Вино сухе, шампанське	60	66	74	87	52
Вино міцне	57	31	22	31	13
Горілка, коньяк, самогон	176	86	107	80	51
Слабоалкогольні коктейлі	–	172	290	192	145

Тютюнопаління залишається досить розповсюдженою і, на жаль, стабільною у кількісному вираженні формою адиктивної поведінки. Якщо порівнювати загальну ситуацію з попередніми роками, то ми спостерігаємо незначні коливання кількості споживачів тютюнових виробів. Так, 1999 р. палили 59,2% молодих харків'ян, 2001 р. – 64,3%, 2005 р. – 66,4%, 2008 р. – 64,8%, 2011 р. – 66,8%, 2014 р. – 61,5%. Але кількість регулярних споживачів тютюну серед молоді повільно зменшується.

Ще раз підкреслимо три головних спостереження відносно динаміки споживання психоактивних речовин:

- моніторинг фіксує доволі переконливу негативну динаміку наркотизації молоді щодо усіх основних позицій списку психоактивних речовин;
- на фоні зменшення епізодичних споживачів частка регулярних споживачів зростала до 2008 року, а надалі – фіксується її зменшення; за даними опитування 2014 р., кількість регулярних споживачів наркотиків значно зменшилася.
- на ринку наркотиків спостерігається внутрішня трансформація – з'являються нові субстанції, і вони «отримують» своїх споживачів.

Істотне зменшення процентних часток як «неофітів», так і регулярних споживачів свідчить про те, що процес розповсюдження наркотиків серед молоді минув стадію «насичення», і увійшов у стадію стабілізації та зменшення споживання. Висновок про зменшення споживання наркотичних речовин серед молоді підтверджується і даними медичної наркологічної статистики [6], які свідчать про зменшення розповсюженості наркологічних захворювань серед населення України. Таким чином, справедливим буде висновок про щільний зв'язок поміж «первинною» і «вторинною» епідеміями психоактивних речовин. Відносне падіння процентних часток «неофітів», тобто первинних проб

наркотиків, тягне за собою зменшення медичної статистики наркологічних захворювань.

Література:

1. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. проф. Соболева В.А. и доц. Рущенко И.П. – Харьков: Торсинг, 2000. – 432с.
2. Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты / Коллективная монография: итоговые материалы международного проекта / Составитель – д.с.н. И.П. Рущенко. – Харьков: Финарт, 2002. – 242с.
3. Сердюк О.О. 10 років спостережень за динамікою соціокультурного поля наркотизму. // Український соціум. – № 1(18), 2007. С. 34–40.
4. Рущенко І.П., Сердюк О.О., Віцько О.В. Динаміка поширення молодіжного наркотизму в харківському регіоні: 15 років спостережень // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Випуск 17. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, – 2011. С. 476–481.
5. Сердюк О.О. Соціологічні дослідження наркотизму // Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: навчально-методичний посібник / кол. авт. – К.: ГЕРБ, 2008. – С. 26-62.
6. Епідемії алкоголізму та нарко-токсикоманій в дзеркалі медичної статистики МОЗ України (Аналітично-статистичний довідник 1990-2008 рр.) / кол.авт., – Х.: вид-во «Плеяда». – 2009. – 168 С.
7. Новости украинской психиатрии [Электронный ресурс]. – Харьков-Киев, 2001–2011. – Режим доступа: <http://www.psychiatry.ua>.

Анотації:

Рущенко Ігор Петрович, Сердюк Олексій Олександрович

Динаміка споживання наркотиків у молодіжному середовищі (за даними соціологічного моніторингу у м. Харкові)

У статті наводяться дані 20-ти років спостережень за динамікою молодіжного наркотизму у рамках моніторингу «Молодь та наркотики». Розглядається проблема розповсюдження споживання наркотиків та інших психоактивних речовин серед харківської молоді з 1995 по 2014 роки. Аналізуються закономірності епізодичного та регулярного споживання різних видів адиктивних речовин. Авторами виділяються три основні тенденції розповсюдження наркотиків. Перша – загальне зменшення споживання наркотичних речовин серед молоді. Друга – на фоні зменшення епізодичних споживачів частка регулярних споживачів зростала до 2008 року, після чого почалось її зменшення. Третя – на ринку наркотиків спостерігається внутрішня трансформація. Процес розповсюдження серед молоді минув стадію «насичення» і увійшов у стадію стабілізації та зменшення споживання.

Ключові слова: соціологічний моніторинг, наркотизм, залежність, наркотики, психоактивні речовини, адиктивні речовини, регулярне споживання наркотиків, епізодичне споживання наркотиків.

Рущенко Игорь Петрович, Сердюк Алексей Александрович

Динамика потребления наркотиков среди молодежи (по данным социологического мониторинга в г. Харькове)

В статье приводятся данные 20-ти лет наблюдений за динамикой молодежного наркотизма в рамках мониторинга «Молодежь и наркотики». Рассматривается проблема распространения потребления наркотиков и других психоактивных веществ среди харьковской молодежи с 1995 по 2014 годы. Анализируются закономерности эпизодического и регулярного потребления различных видов адиктивных веществ. Авторами выделяются три основные тенденции распространения наркотиков. Первая – общее уменьшение потребления

наркотических веществ среди молодежи. Вторая – на фоне уменьшения эпизодических потребителей часть регулярных потребителей росла до 2008 года, после чего произошло ее уменьшение. Третья – на рынке наркотиков наблюдается внутренняя трансформация. Процесс распространения наркотиков среди молодежи прошел стадию «насыщения» и вошел в стадию стабилизации и уменьшения их потребления.

Ключевые слова: социологический мониторинг, наркотизм, зависимость, наркотики, психоактивные вещества, аддиктивные вещества, регулярное употребление наркотиков, эпизодическое употребление наркотиков.

Rushchenko Ihor Petrovych, Serdiuk Oleksii Oleksandrovych

The Dynamics of Drug Use among Young People (according to sociological monitoring in Kharkiv city)

The data of 20-year supervision within the limits of the research project Substance Use Monitoring Among Youth in Kharkiv City «Youth and Drugs» conducted by sociologists from Kharkiv National University of Internal Affairs is represented in the article. The surveys were implemented in 1995, 1997, 1999, 2001, 2004, 2005, 2008, 2011 and 2014 with sample sizes ranging from 1,000 to 1,500 subjects. During the whole 20-year period youths aged 16-25 have answered the surveys. The probability of error has not exceeded 3%. Data has been collected at random educational establishments in Kharkiv with the standardized self-administered questionnaire, including 100-110 items in different years.

Additionally, as a part of monitoring, the 1999 survey included a component of retrospective estimating dynamics of substance use since World War II. The 5 groups of 500 male subjects, who were aged 20 in 1950s, 1960s, 1970s and 1980s and students of 1990s had answered the questions. In 2001 a cross-cultural survey of student youths have been implemented with the identical measures for youths of

Kharkiv and Dresden (Germany) N=1000. In 2007, a survey «Relationship between Substance Use and Criminality» was conducted among prisoners of Kharkiv region.

The problem of drugs and other psychoactive substances consumption among youth of Kharkiv in 1995-2014 years is considered in this article. The patterns of regular and irregular consumption of various addictive substances are analyzed. Authors note three basic tendencies of drug addiction spread. The first is general reduction of drug consumption among youth. The second is the part of regular consumers grew until 2008 against the background of the reduction of episodic (irregular) drug consumers. After 2008 there was a decrease of regular drug consumption. In the study of 2014 a number of regular drug users has significantly decreased in numbers. The third is that inner transformation is observed in the drug market. There are new substances appeared and they «received» their consumers. But a significant decrease in the number of regular consumers shows that the process of the drugs spread among young people has passed the stage of «saturation» and entered the stage of stabilization and reduction of drug consumption.

Key words: sociological monitoring, narcotism, addiction, drugs, psychoactive substances, addictive substances, regular drug consumers, irregular (episodical) drug consumers.